

/MODELS D'EDUCACIÓ ARTÍSTICA/

EVOLUCIÓ,
POTENCIALITATS
I LIMITACIONS

GENERALITAT
VALENCIANA
Conselleria d'Educació,
Cultura i Esport

TOTS
A UNA
veu

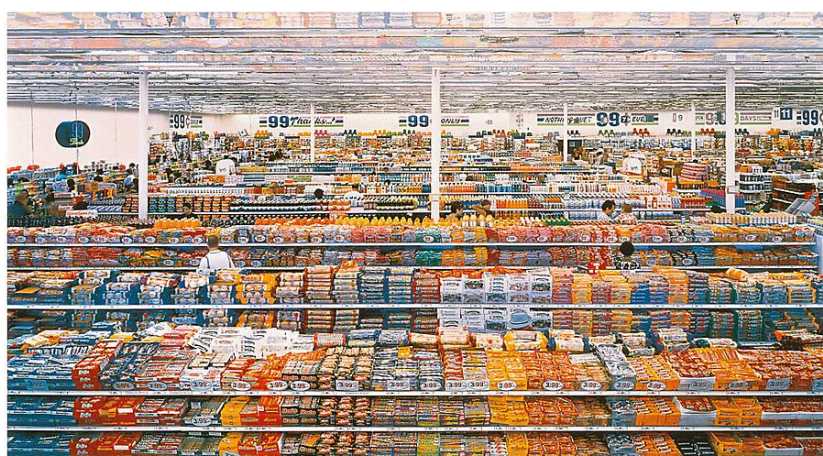
cefire

Don't believe everything you see...

Vivim en una societat en la que les imatges tenen un gran protagonisme: en els productes que consumim, la publicitat, la televisió, les xarxes socials... Alguns autors parlen d'uns 3000 impactes publicitaris al dia! Ens diuen com hem de pensar, ser i viure. Què hem de desitjar i a què hem d'aspirar.

Tenint en compte aquesta realitat és fonamental abordar la qüestió de l'**alfabetització visual** a les aules, per tal de crear discursos i relats alternatius que permeten al nostre alumnat dubtar de les imatges que ens envolten i, també, crear-ne de noves.

Per a saber-ne més...

<http://www.andreasgursky.com/en>

99 cent. Andreas Gursky, 1999.

Andreas Gursky és un fotògraf alemany que treballa fonamentalment amb imatges en gran format. En aquesta fotografia evidencia amb la seua mirada la saturació d'estímuls visuals a la qual estem sotmesos en el nostre dia a dia.

A continuació intentarem resumir les característiques més importants dels diferents **models d'educació artística** per tal de donar un suport teòric a la nostra pràctica docent i reflexionar al voltant de les possibilitats d'altres pedagogies de l'art.

Els models que anem a tractar es poden agrupar en **dues tendències bàsiques** (Belver, 2011). La primera, l'**educació en les arts**, genera un coneixement específic vinculat als llenguatges i les habilitats artístiques. La segona, més actual, considera l'art com a vehicle de transformació social, i l'entén com a eix transversal que travessa tot el currículum: es tracta de l'**educació a través de les arts**. Aquesta manera d'entendre allò artístic implica una transformació total en la manera d'organitzar els sabers que conformen el currículum escolar i comporta, necessàriament, el treball per projectes. Cerca enfortir, mitjançant les arts i la cultura, l'adquisició d'habilitats humanes generals, i la formació de valors.

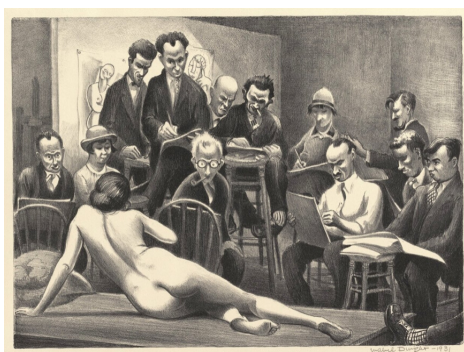
pp. 13-34. Belver M.H. (2011). *Artistas y modelos de enseñanza* en *Didáctica de las artes y la cultura visual*. Madrid: Akal.

Por qué enseñar arte y cómo hacerlo. Caja de herramientas para la educación artística. Consejo Nacional de la Cultura y las Artes, Chile, 2016: https://www.cultura.gob.cl/wp-content/uploads/2016/02/cuaderno2_web.pdf

MODEL PRODUCTIU //

Centra el seu interès en la transmissió d'un conjunt de **sabers formatius** que, mitjançant la **imitació**, pretenen desenvolupar en l'alumnat destreses instrumentals i centrar la seua atenció en l'aprenentatge del dibuix. En aquest enfocament normalment el docent domina els sabers i els seus alumnes han de seguir pas a pas les seues instruccions.

Es tracta que l'alumnat aprenga destreses artístiques mitjançant la **producció d'objectes "bells"** i del **mimetisme** (còpia de models).

Mabel Dwight. *La classe de dessin* (Mèjico, 2000-2002).
Un retrat caricaturesc i inquietant d'una classe de dibuix en la qual podem veure el dia a dia de qualsevol acadèmia d'art o escola de belles arts.

Ema Villanueva. *La clase de dibujo libre* (Mèjico, 2000-2002).
En aquesta performance, l'artista qüestiona la funció tradicional del model (dona) que posa per als artistes (homes). En aquesta acció posa nua en una plaça mentre va obrint discussions al voltant del feminisme i de temes de justícia social.

POTENCIALITATS

- Permet l'observació i anàlisi de la realitat.
- Aferma la idea d'educació artística com a disciplina que s'aprèn i s'ensenya.
- Millora de les habilitats tècniques.

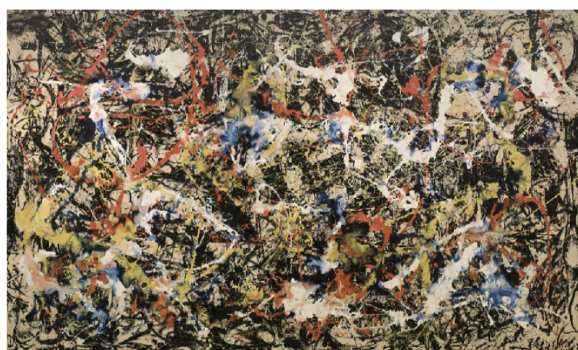
LIMITACIONS

- És un model directiu que deixa poc marge a la creativitat i al desenvolupament del pensament divergent.
- No contempla diversitat de llenguatges artístics, es limita a les disciplines més tradicionals: dibuix i pintura.

MODEL EXPRESSIONISTA //

En aquest model, l'art es concebeix com una manera de fer emergir **emocions**. Aquesta tendència privilegia el desenvolupament dels aspectes emocionals de l'alumnat i el desenvolupament lliure de les seues **facultats creatives, naturals i espontànies**. Normalment no existeix un patró d'instruccions a seguir, sinó que es privilegia el **treball lliure**. Els seus conceptes clau són la creativitat, l'originalitat, l'espontaneïtat, la sensibilitat, i la imaginació, entre altres.

Una pedagogía que espera que sea la actuación espontánea del niño la que protagonice la actividad formativa, en lugar de profundizar en la generación de criterio, es a mi entender una pedagogía que está negando a la infancia el derecho elemental a ser formado para elegir, verdadero fundamento de su emancipación como sujeto (Agirre, 2015, p.7).

Convergence. Jackson Pollock (1952).

L'expressionisme abstracte és un corrent pictòric que es va desenvolupar als Estats Units al voltant de 1950 i que es va caracteritzar per l'expressió d'emocions i sentiments mitjançant la tècnica abstracta (*dripping* o *action painting*).

Vagina painting. Shigeko Kubota (1965).

L'acció va ser un desafiament a l'expressionisme abstracte, en la seua majoria exercit per homes, i especialment a Yves Klein i les seues creacions usant dones nues com a pinzells per a pintar la seua sèrie *Anthropométries*.

POTENCIALITATS

- Èmfasi en la creativitat i expressió lliure.
- Implica un paper del docent no directiu. No instrueix, facilita i motiva.
- Valoració de les creacions realitzades per l'alumnat més enllà del virtuosisme tècnic.
- Es tracta d'una pràctica que permet l'exploració i l'experimentació.

LIMITACIONS

- No contempla l'àrea artística com una proposta acadèmica, sinó com a un joc.
- No requereix especialització dels docents, perquè es creu que no hi ha un aprenentatge específic.
- No es genera coneixement ni fomenta el desenvolupament del pensament crític i divergent, només es tracta d'alliberar emocions.
- El docent pot voler interpretar les produccions dels alumnes quan l'alumnat pot no voler comunicar amb les seues produccions.
- No es desenvolupa l'observació ni la contemplació de la realitat, es centra en l'individu i no en el seu entorn.

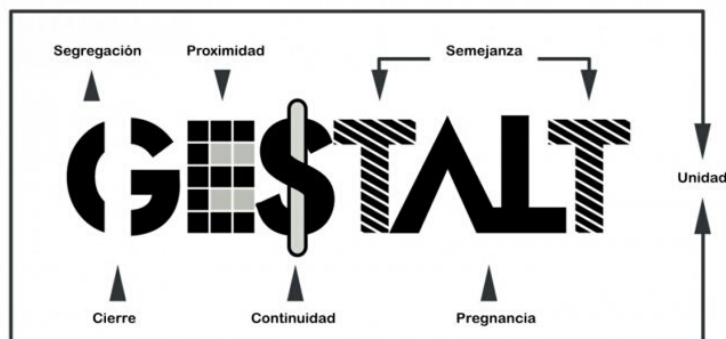
MODEL DISCIPLINAR //

Als Estats Units va sorgir, a partir dels anys 60, una tendència que tenia com a objectiu sistematitzar l'ensenyament de l'art i definir l'art com un saber: **DBAE o Discipline Based Art Education** (Educació Artística com a Disciplina).

“El concepto de educación artística como disciplina se deriva de considerar qué es el arte y qué puede aportar, por su propia naturaleza, al conocimiento y a la vida humana, para plantear su finalidad educativa, en función, precisamente, de tal reflexión” (Agra, 1999, p. 168 citado en Cobos, 2012).

Els quatre dominis que promou el DBAE (**estètica, història de l'art, crítica i creació**), tenen una vinculació directa amb el que les persones fan amb l'art: **“ho fan, ho miren, ho situen en el seu context històric-social i fan judicis sobre la seua qualitat”** (Ibid, Cobos 2012).

Paral·lelament, a Europa, s'estava desenvolupant un model amb moltes analogies amb el disciplinar: **l'educació artística basada en l'alfabetització visual**. L'objectiu d'aquest model educatiu és l'estudi de la cultura de la imatge, del seu alfabet bàsic i les regles específiques del codi visual. Amb la irrupció dels *mass media* es va fer necessari instruir i alfabetitzar a les persones perquè foren capaces d'interpretar el món de les imatges.

La **psicologia de la Gestalt** (Alemanya, principis del segle XX) va ser un corrent que va influir notablement en la configuració de l'educació artística basada en l'alfabetització visual. A partir de certs principis d'organització perceptiva la ment organitza la informació que rep a través del sentit de la vista. La seua aplicació en el disseny i la creació d'imatges és fonamental, ja que parteix de com percebem i, per tant, com interpretem les imatges que ens envolten.

POTENCIALITATS

- Posicionament de l'art com a matèria rellevant a les escoles.
- Foment d'habilitats de pensament al no desenvolupar el seu centre d'interès en els procediments d'elaboració d'objectes.
- Legitimació de la docència en educació artística.

LIMITACIONS

- Èmfasi excessiu en una pedagogia instructiva.
- Atenció sobre obres d'art institucionalitzades, desatenent altres manifestacions artístiques més locals o populars.

MODEL POSTMODERN //

El postmodernisme és un moviment filosòfic nascut a principis dels anys 70 que qüestiona els postulats de la modernitat: la ciència com a veritat, les metanarratives del poder, la individualitat i la idea de geni etc.

En l'educació artística postmoderna l'art es concebeix amb una **finalitat crítica i social**. Es desenvolupa a partir de quatre idees bàsiques: el **microrelat**, el **vincl poder-saber**, la **deconstrucció** i la **doble codificació**.

MICRORELAT

Liotard, J. (1987). *La condición posmoderna*. Buenos Aires: Cátedra.

En oposició als **macrorelats** imperants cal incloure en el nostre discurs a l'aula els **microrelats**, es a dir:

- Art emergent (és a dir, actual).
- Art fet per collectius minoritaris.
- Contrapublicitat.
- Cultura visual popular (allò local i en context).

En aquesta fotografia de Del LaGrace Volcano (1998) es planteja el binomi de la identitat sexual acceptat com a femení o masculí i obreix la possibilitat que coexistisquen dues identitats en una mateixa persona.

Ser dona o ser home és una construcció social?

A les aules hauriem de plantejar este tipus de temàtiques que queden fora dels grans relats i temes que apareixen als discursos *mainstream*, és a dir, donar visibilitat a tot allò que queda fora dels discursos institucionals.

VINCL PODER/SABER

Foucault, M. (1992). *Microfísica del poder*. Madrid: La Piqueta.

Si som conscients de que el currículum escolar reproduïx els postulats de qui ostenta el poder podem llavors transformar-lo incorporant un **discurs crític i alternatiu** a l'aula.

La contrapublicitat és una reacció en contra de l'abús d'imatges publicitàries en el nostre dia a dia.

El col·lectiu **Malababa** treballa, des de 2006, per tal d'evidenciar i denunciar aquest abús.

I si treballem el contingut curricular d'imatges publicitàries a través de la contrapublicitat?

Efland A., Freedman, K. y Stuhr, P. (2003). *La educación en el arte posmoderno*. Barcelona: Paidós.

AAVV (2016). *Didáctica de las artes plásticas y visuales en Educación Infantil*. Logroño: UNIR.

DECONSTRUCCIÓ

Derrida, J. (1998). *Deconstrucción y pragmatismo*. Buenos Aires: Paidós.

Deconstruir el discurs dominant abordant-lo d'una manera crítica i creativa per a generar nous significats. Derrida defineix deconstruir com: **buscar un text en un altre, disoldre un text en un altre o construir un text en un altre.**

Snowy. Dina Goldstein (2008).

Aquesta artista, en la seua serie *Fallen Princesses*, fotografia escenes que mostren princeses Disney en situacions que no són les idíl·liques dels contes, i en canvi sí que plantegen situacions socials controvertides que aporten molt de debat.

I si parlem a l'aula de **masclisme, rols de gènere i models familiars** a partir d'una obra d'art contemporani? I si deconstruïm el macrorelat de la indústria **Disney** i qüestionem els models de feminitat inherents?

DOBLE CODIFICACIÓ

Jencks, C. (1989) *What is Post-modernism?* London: Academy Press.

És la principal característica dels artefactes postmoderns. Aquests objectes (imatges) posseeixen **missatges ambigus** i, fins i tot, **contradictoris**. La postmodernitat no suposa un rebuig d'allò modern, sinó més aviat una **apropiació**, agregant-li altres possibilitats i significats.

Mona Lisa with bazooka rocket. Banksy (2010, London).

Els artistes contemporanis no obliden mai l'art del passat. Les referències són constants. No es tracta de copiar, es tracta d'**apropiar-se** d'aquestes i crear un altre significat utilitzant aquestes com a referent.

POTENCIALITATS

- Connexió amb les pràctiques artístiques més contemporànies.
- Democratització de l'art.
- Foment del pensament crític i divergent.
- L'art és un vehicle de transformació social compromés amb el seu temps.
- L'alumnat pot interpretar el món a partir de la seua realitat pròxima, però situada i relacionada amb el món global.

LIMITACIONS

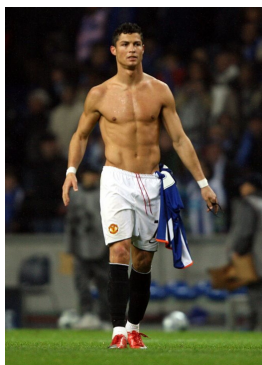
- Excessiva atenció a les funcions socials de l'art i molt poca al valor personal i estètic de l'experiència artística.

Les investigacions més actuals d'educació artística es basen en algunes **teories** que és important conèixer per tal de donar suport conceptual al **model postmodern** que estem abordant.

EL CURRÍCULUM CONSTRUCTIVISTA

El coneixement es genera a partir del que els xiquets i les xiquetes saben, i dels seus centres d'interès.

El docent ha de conèixer el **contingut vital** del seu alumnat, els seus referents i el seu context social i cultural.

Podríem treballar a classe la idea de bellesa com a canó canviant, i com a construcció social, a partir d'una imatge de Cristiano Ronaldo?

Construir a partir del que el nostre alumnat sap implica fer un ús pedagògic dels elements que configuren el seu imaginari cultural i social.

Héctor Falcón és un artista visual mexicà que, a la fi de 1999, va realitzar la peça 49: *Metabolisme alterat*. Es tracta d'una performance on va dissenyar, modelar i reconstruir el seu propi cos en quaranta-nou dies gràcies a una dieta estricta, sessions religiosament planejades d'exercicis, i una dosi d'hormones.

L'obra ens permet tindre un apropament a les alteracions que pot tindre un cos sota certes condicions.

EL CURRÍCULUM MULTICULTURAL

Aquesta teoria ens convida a ampliar la nostra mirada *occidentalitzada* per a adaptar-nos a la **diversitat cultural i social del nostre alumnat**.

Multiculturalisme és un terme amb una gamma de significats en els contextos de la sociologia, la filosofia política i l'ús col·loquial. En sociologia i en l'ús quotidià, és un sinònim de "pluralisme ètnic".

Podríem introduir a l'aula referents que vagen més enllà de l'artista home, occidental, heterosexual i promiscu (i quasi sempre mort)?

Si fem l'exercici de recordar i enumerar tots els artistes visuals que recordem de la nostra època d'estudiants segurament hi ha pocs referents de dones, no occidentals o que continuen produint en l'actualitat i exploren altres llenguatges artístics més enllà dels formats més convencionals (pintura, escultura o arquitectura).

*Emancipation Approximation
(Scene #18)*

Kara Walker, 1999-2000

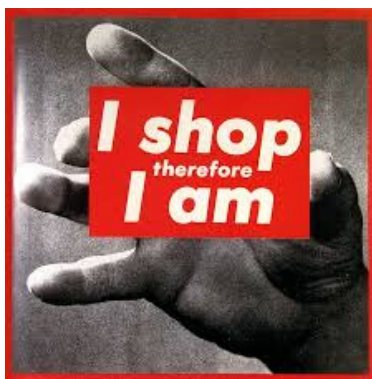
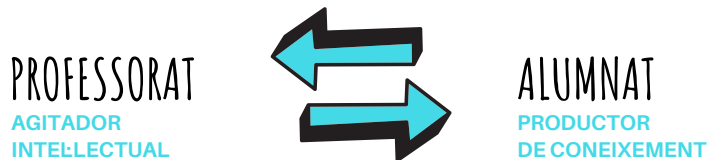
Kara Walker és una artista estatunidenc que explora la raça, el gènere, la sexualitat, la violència i la identitat en el seu treball:

<http://www.karawalkerstudio.com/>

LA PEDAGOGIA D'ART CRÍTICA

Reivindica la importància de triar i crear continguts que afavorisquen el **pensament crític**, el **coneixement propi** i la **justícia social**.

Cary, R. (1998): *Critical art pedagogy: foundations for postmodern art education*. NY: Garland

I shop therefore I am. Barbara Kruger (1983).

L'artista utilitza una imatge en blanc i negre amb un quadre de text roig amb tipografia en blanc. Està fent una crítica a la societat de consum mitjançant la utilització d'una estètica publicitària. **Doble codificació?**

L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA BASADA EN LA CULTURA VISUAL

Afavoreix el component intel·lectual de les arts visuals (més enllà del desenvolupament de les tècniques artístiques).

La **cultura visual** (tv, cinema, publicitat etc.) com a sistema de reconstrucció social que modela la forma en que hem de viure les nostres vides configurant la nostra pròpia identitat. Com a configuradora de l'imaginari del nostre alumnat i que, per tant, ha de visibilitzar-se a les nostres aules.

Freedman, K. (2003). *Teaching visual culture: curriculum, aesthetics and the social life of art*. NY: Teachers Collage Press.

Fotografia de Miley Cyrus, cantant i actriu estatunidenca.

Els continguts visuals que consumeix diàriament el nostre alumnat estan carregats de **significats**. Com a docents tenim l'obligació d'introduir-los a l'aula per a generar un **discurs alternatiu** que els permeti mirar críticament les imatges que els envolten.

Si fem un *remix* i concebim un **model integrador**, que no excloga a priori cap dels models anteriors, podem concebre l'**educació artística com un camí pedagògic que incloga tant l'expressió lliure, l'anàlisi d'una imatge a partir dels elements del llenguatge visual, la creació d'una composició artística a partir d'un referent contemporani o la producció d'un objecte acompanyada d'una reflexió al voltant d'un tema d'interés social**. Les possibilitats són infinites...

CREACIÓ ARTÍSTICA

Experimentar, fer, crear, retallar, dibuixar, assemblar, pintar.

HISTÒRIA DE L'ART

I CULTURA VISUAL

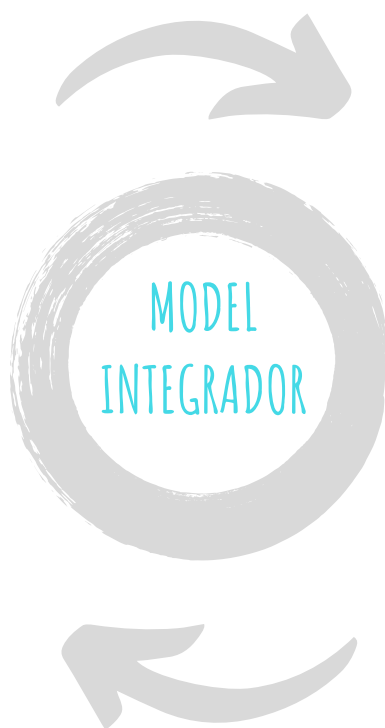
Velázquez, la revista *Hola*, Banksy, Louise Bourgeois, Janine Antoni, Instagram, YouTube.

CRÍTICA D'ART

Pensar, reflexionar, opinar, investigar.

ESTÈTICA

Percebre, mirar, valorar, seleccionar, classificar, comprendre.

Como reconoce el currículo, la educación artística incluye muy variadas estrategias y sistemas de creación de imágenes y objetos, como son la fotografía, el video, la edición por ordenador, etc.; comporta el uso de diversos materiales y objetos: incorpora una importante carga de conceptos, teorías y argumentos que permiten comprender y dialogar con mayor profundidad sobre los significados de las imágenes, y su interés abarca no solo las obras de arte o las técnicas artísticas, sino también imágenes y artefactos de diferentes épocas y culturas, cotidianos y extraños, duraderos y efímeros, desde los brillos y transparencias de los cristales y espejos, las fotografías de prensa, los videojuegos, el arte, hasta los envoltorios de los caramelos, el calzado deportivo o las imágenes de internet. (Fontal, Marín y García, 2015, p. 67).

Arts or Crafts? Projectes de treball.

Elaborat per Maria José Ortiz Romani i Lledó Queral Gomis per al CEFIRE Artísticoexpressiu, en col·laboració amb el CEFIRE de Plurilingüisme.

Subdirecció General de Formació del Professorat.

Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport. Generalitat Valenciana.

Amb llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 4.0 Internacional.